

Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse areng 1922–1928

Mihkel Truman*

(*Algus Tuna* 2020, nr. 4, lk. 40–59)

■ 1924. aasta sündmuse arvestades suhteliselt mõõdukalt esitatud ja kindlasti mitte üllatusena tulevale kriitikale reageeris haridusministeeriumi esindaja G. Ney ootamatult valulikul, avaldades „Haridusministeeriumi nimel kõige valjemat protesti prof. Cederberg’i poolt ette loetud teadaandes sisaldavate haavavate ja mõnitavate lausete puhul Eesti olude kohta, samuti ka Haridusministeeriumile tehtud põhjendamata etteheidete puhul“. A. Nuth juhtis Ney sõnavõtu järel tähelepanu siiski ka sellele, et Cederberg on teenekaim nõukogu liige, kes on juba 1920. aastast alates kõigist arhiivikorralduslikest töödest osa võtnud ning nii arhiivikomisjoni kui hilisema -nõukogu esimehena nende institutsioonide tegevust juhtinud, avaldades seejuures tänu ning lootust, et kui Cederberg ka lahkub esimehe kohalt, ei keeldu ta edasistel arhiivindusalastel ettevõtmistel jõu ja nõuga toeks olemast. Nuthi avaldusega nõustusi kõik arhiivinõukogu liikmed.⁹⁸

G. Ney reaktsiooni tagamaid võiks arhiivinõukogu esimehe „Eesti olude haavamise“ asemel mõnevõrra paremini selgitada Cederbergi kirjalik „vastuseletus“ Ney ette loetud teatele 16. oktoobri koosolekul. Nimelt teatanud haridusminister Rahamägi maikuu esimestel päevadel Cederbergile, et tema valdusesse jõudnud informatsiooni põhjal (mis vähemalt osalt pärinenud ülikooli „juhtivatelt“ jõududelt) oli ta järeldanud, et A. Sildnik oma ametisse ei sobi, ning nad olid arutanud tema potentsiaalset järeltulijat Keskarhiivi juhataja kt. ametikohal. Ja kuna vahepeal oli selgunud, et A. Nuthi ei õnnestu Keskarhiivi juhatajaks saada, otsustaski Cederberg 21. mai õhtul veel kord ministriga rääkida. Minister ei soostunud kirjalikult vastama, ent lubas arhiivinõukogu esimehele, et Sildnik vabastatakse lähemas tulevikus ametist.⁹⁹

G. Ney ei piirdunud pelgalt arhiivinõukogu koosolekul suulise protesti esitamisega, vaid pöördus ka haridusministri poole teatega, et arhiivinõukogu esimees teinud etteheiteid riigisekretärile ja haridusministeeriumile, „et nad püüavad Arhiivinõukogu teha bürokraatlike asutuseks ja et eriti haridusminister takistab arhiivi arenemist nii nagu see sünnib teistes kultuurriikides“, seejuures nimetanud Cederberg Eesti olusid „ebanormaalseteks või ebakultuurilisteks“. Selle peale tundnud Ney endal olevat kohustuse ministeeriumi nimel kõige valjemat protesti avaldada ning nõudis nüüd haridusministrilt sammude astumist, et Cederbergi sõnavõtu kirjalik variant lisataks 16. oktoobri koosoleku protokollile juurde. Kirjale märgitud resolutsioonist kohustas H. B. Rahamägi riigisekretäri lisama Cederbergi avalduse protokollile.¹⁰⁰

Taas pole teada, mis täpselt järgmise kuu jooksul seoses arhiivinõukogu esimehe lahku-miskõnega toimus, ent on selge, et Cederberg ei nõustunud haridusministeeriumi nimel talle esitatud protestiga. Seepärast esitas ta 15. novembril arhiivinõukogule omapoolse pöördu-

* Mihkel Truman (1984), MA, Tartu ülikool, doktorant, mihkel.truman@ut.ee

⁹⁸ RA, ERA.1014.1.16, l. 49–50. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 16.10.1924.

⁹⁹ RA, ERA.1014.1.16, l. 51. A. R. Cederbergi kirjalik lisa arhiivinõukogu 3. koosoleku protokollile juurde, 16.10.1924.

¹⁰⁰ RA, ERA.31.5.887, l. 55. Haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney kiri haridusminister H. B. Rahamägil. Tallinn, 17.10.1924.

mise, milles vaidles ägedalt selle vastu, nagu oleks ta oma sõnavõtus Eesti olusid halvustanud, samas aga nentis, et ta on olnud sunnitud arhiivindusalaseid puudusi halastamatult paljastama puhtalt Eesti arhiivinduse arengu nimel, ning lubas seda „tensuuri või bürokraadilisi ähvardamisi kartmata“ teha ka edaspidi, kuni ta on arhiivinõukogu liige.¹⁰¹ Arusaadavalt ei võinud haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney Cederbergi „vastuprotestile“ reageerimata jätta. Nii ongi ta mõned päevad hiljem pöördunud nii Tartu ülikooli valitsuse kui ka kuraatori poole. Ülikooli valitsuselt päris ta, kas Cederberg on vastavalt oma kuuldavasti esitatud avaldusele ülikooli esindaja ametist vabastatud või mitte.¹⁰² Kuraatorile saatis Ney aga Cederbergi kirjaliku lahkumisteate koopia, mida palub arvesse võtta, kui ülikooli valitsus võtab arutlusele Cederbergi jätkamise arhiivinõukogus Tartu ülikooli esindajana.¹⁰³

Arhiivinõukogu 1924. aasta neljandal, 19. detsembri koosolekul A. R. Cederberg ei osalenud, sest ta oli selleks ajaks juba sõitnud Soome jõuluvaheaega veetma.¹⁰⁴ Vabariigi valitsus oli Cederbergi tema enese soovil arhiivinõukogu esimehe kohalt alates 25. oktoobrist vabastanud¹⁰⁵ ning vastava teatega esines koosoleku algul ka A. Nuth. Endise esimehe isik oli kõne all ka koosoleku esimeses päevakorrapunktis, mille raames luges Nuth ette Cederbergi kirjaliku vastuse Ney protestile,¹⁰⁶ mis vastab täielikult sellele, mis on lisatud 16. oktoobri koosoleku protokollile. Järgnenud arutelul hinnati Cederbergi kiri ebakorrektses, mistõttu otsustas arhiivinõukogu seda mitte teadmiseks võtta ega ka protokollida. Ühtlasi nõudis Ney kirja koopiat, et haridusministeerium saaks selle ka Tartu ülikooli valitsusele tutvumiseks saata. Samuti tekitas küsimusi Cederbergi teate protokollitud variant. Nimelt märkis Ney, et arhiivinõukogu esimehe taandumiskõne oli sootuks teravam kui see, mis protokollis kirja sai, mistõttu viimasest lähtudes jääb tema protestiavaldus lausa motiveerimatuks. Lähemal uurimisel selgus, et sekretär oli Cederbergi teadaande tema enda dikteerimisel protokollitud alles järgmisel päeval. Kuna kohalviibivad arhiivinõukogu liikmed olid ühel meelel, et koosolekul väljendas Cederberg end oluliselt solvavamal toonil, kasutades teravusi mitte ainult arhiivinduse olukorra kirjeldamiseks, vaid ka Eesti olude kohta üldse, ning seda sõnavõttu pole võimalik tagantjärele fikseerida, otsustas arhiivinõukogu jätta kinnitamata 16. oktoobri koosoleku protokollis kolmanda päevakorrapunkti 11. alapunkti.¹⁰⁷

Kas suvel erikomisjoni läbi töötatud arhiivinõukogu kodukorra projekti vahepeal „väiksemas ringis“ analüüsi, nagu riigisekretär plaanis, pole teada, ent igatahes oli põhjust projekt aasta viimasel koosolekul uuesti tutvumiseks ja loodetavasti ka kinnitamiseks arutlusele võtta. Arhiivinõukogu olemuse ja funktsioonide määratlemisel võeti ühe vastuhäälega (Sildnik) vastu komisjoni pakutud variant, mille kohaselt pidi nõukogu olema riiklik nõuaandev organ, „kelle poole on õigustatud pöörduma keskasutused“ kõigis arhiivitöö põhimõttelistes küsimustes. Olulise uuendusena oli erikomisjon lisanud § 1 märkuse, mis sätestas T. Lauri soovi kohaselt ka omavalitsusasutuste arhiivide vahekorra arhiivinõukoguga. Samuti tegi A. Sildnik veel kord katse vabaneda arhiivinõukogu otsesest kontrollist Riigi- ja Keskarhiivi tegevuse üle, pannes ette nimetatud arhiivid §-s 2 mainimata jätta, sest olla ju veel ka ministeeriumide arhiivid, mis samuti järelevalvet vajavad. Riigisekretäri selgitust mööda puuduvat aga igasugune tarvidus arhiivinõukogu tegevusala kodukorras laiendada, sest ministeeriumide

¹⁰¹ RA, EAA.2100.2.83, l. 94. A. R. Cederbergi arhiivinõukogule saadetud kirja ärakiri. Tartu, 15.11.1924.

¹⁰² RA, EAA.2100.2.83, l. 96. Haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 20.11.1924.

¹⁰³ RA, EAA.2100.2.83, l. 96. Haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney kiri Tartu ülikooli kuraatorile P. Põllule. Tallinn, 20.11.1924.

¹⁰⁴ EAA.2100.2.83, l. 88. Tartu ülikooli valitsuse kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, 1.12.1924.

¹⁰⁵ RA, ERA.31.2.23, l. 1835. Vabariigi valitsuse otsus A. R. Cederbergi vabastamise kohta arhiivinõukogu esimehe kohalt, 24.10.1924.

¹⁰⁶ RA, ERA.31.5.887, l. 54. A. R. Cederbergi kirjalik lisa arhiivinõukogu 16. oktoobri koosoleku protokollile, 16.10.1924.

¹⁰⁷ RA, ERA.1014.1.16, l. 54–55. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 19.12.1924.

arhiivide tegevuse kureerimine on Riigiarhiivi pädevuses. Ainsa olulise muudatusena oli erikomisjon vaadeldavasse paragrahvi lisanud punkti, mis annab riiklike arhiividega tutvumise õiguse selleks otstarbeks moodustatud arhiivinõukogu erikomisjonile. Kuna Sildniku ettepanek toetust ei pälvinud, võeti ka § 2 vastu ühe vastuhäälega. Arhiivinõukogu tiibu üritas Keskarhiivi juhataja kt. kärpida ka §-s 3, tehes ettepaneku jätta lausest „Kõigist tähtsamatest töödest ja kavatsustest Riigi- ja Keskarhiivis on kohustatud nende juhatajad informeerima Arhiivinõukogu“ välja sõna „kõigist“ ning asendada see fraasiga „§ 1 piires“, mis tähendanuks nõukogu järelevalvet vaid selliste üldarhiivinduslike tööde puhul nagu arhivaalide säilitamine ja koondamine riiklikesse arhiividesse, tarbetute arhivaalide hävitamine ning riiklike arhiivide põhimäärustes nimetatud eriküsimused. Hoolimata riigisekretäri seletusest, et §-s 3 on silmas peetud moraalset kohustust arhiivinõukogu teavitada, kui on midagi olulist tehtud või plaanitakse teha, seejuures ei ole sätestatud mingeid piiranguid, mis takistaks kavatsetut ellu viia. Arhiivinõukogu kinnitas erikomisjoni pakutud sõnastuses § 3 kolme poolt- ja kahe vastuhäälega. Ka § 9 parandusettepaneku puhul võib näha Sildniku soovi arhiivinõukogu esimehe volitusi kitsendada, pannes ette kustutada lauseosa, milles on öeldud, et esimees valvab nõukogu põhimääruse ja kodukorra täitmise järele. Seegi ettepanek lükatakse ühe vastu- ja viie poolthäälega (koosolekuga liitus poole pealt ka G. Ney) tagasi. Sellega oli arhiivinõukogu kodukorra kava nõukogu poolt redigeeritud ning see kiideti sellisel kujul heaks.¹⁰⁸ Mõned päevad hiljem edastas A. Nuth kodukorra projekti ka riigisekretärile palvega esitada see vabariigi valitsusele kinnitamiseks.¹⁰⁹

Kuigi haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney oli juba novembri keskpaiku nii Tartu ülikooli valitsust kui ka kuraatorit teavitanud arhiivinõukogu oktoobrikuisel koosolekul toimunud ning A. R. Cederbergi sõnavõtu vastu esitatud protestist, pidas ta 1925. aasta esimestel päevadel tarvilikuks veel kord samasisulise teadaandega ülikooli valitsuse poole pöörduda. Tõenäoliselt oli Ney eeldanud, et kui Tartu ülikool muud ette ei võta, siis lõpetab vähemalt Cederbergi volitused ülikooli esindajana arhiivinõukogus. Kuna pooleteise kuu jooksul aga midagi sellist ei juhtunud, saatiski Ney uue teate, lisades sellele „teadmiseks ja vastavate järelduste tegemiseks“ ära kirjad nii Cederbergi lahkumisavaldusest riigivanemale kui ka tema kirjast arhiivinõukogu viimasel koosolekul räägitu kohta. Seekordsele pöördumisele reageeris ülikooli nõukogu oma 27. veebruari koosolekul, kus otsustati paluda prof. Jüri Uluotsa anda juhtumile omapoolne hinnang.¹¹⁰ Mõistagi soovis ülikool enne küsimuse tõstatamist nõukogu koosolekul kirjalikku kommentaari Ney 5. jaanuari kirjale ka Cederbergilt. Tartu ülikooli ajaloo professor ja arhiivinõukogu endine esimees rõhutas siingi, et tema sõnad „nimetatud märgukirjas käisid ainult Eesti arhiivolude kohta“, pidades Ney protesti, milles tema sõnu tõlgendati Eesti olude mõnitamisena, „mitte kohaseks tSENSuuriks ja, vähemalt kaudsel teel, bürokraadiliseks ähvardamiseks“.¹¹¹

Napilt kaks nädalat pärast ülikooli nõukogult ülesande saamist esitas J. Uluots ülikooli valitsusele õigusliku analüüsi, milles nentis põhiseaduse §-le 4 toetudes,¹¹² et konkreetse institutsiooni distsipliini järele valvab ning võtab seega ka üleastujad vastutusele „sellekohane ülemus“ ehk siinsel juhul riigisekretär (arhiivinõukogu põhimääruse § 1, 3–6)¹¹³ ning kodukorra § 9 ja 10¹¹⁴ alusel), mistõttu puuduvat ülikoolil sääraseks tegevuseks õiguslik

¹⁰⁸ RA, ERA.1014.1.16, l. 56–59, 61. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 19.12.1924.

¹⁰⁹ RA, ERA.31.5.889, l. 1. Arhiivinõukogu esimehe A. Nuthi asetäitja kiri riigisekretär K. Terrasele. Tallinn, 23.12.1924.

¹¹⁰ RA, EAA.2100.2.83, l. 93. Haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 5.01.1925.

¹¹¹ RA, EAA.2100.2.83, l. 99. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli rektorile H. Koppelile. Tartu, 4.02.1925.

¹¹² „Eestis maksavad tema enese asutuste poolt välja antud või tunnustatud seadused.“– Eesti wabariigi põhi-seadus. Riigi Teataja, nr. 113–114, 9.08.1920, lk. 897.

¹¹³ Arhiivinõukogu põhimäärus. Riigi Teataja, nr. 124, 10.10.1922, lk. [613].

¹¹⁴ Arhiivinõukogu kodukord. Riigi Teataja, nr. 25–26, 14.02.1925, lk. 122.

alus. Sestap polevat Uluotsa arvates ülikoolil õigust Cederbergi ka n.-ö. distsiplinaarsele vastutusele võtta. Lisaks rõhutas ta, et ehkki ülikoolil on õigus ja kohustus nimetada arhiivinõukogusse oma esindaja, ei ole sätestatud, et too peaks olema ülikooli, haridusministeeriumi või mõne muu riikliku asutuse teenistuses. Järelikult on ülikooli ja tema arhiivinõukogu esindaja vahel mitte riigiteenistuslik, vaid „eriline avalikõigusline volitusvahekord“, mille alusel ei saa võtta esindajat vastutusele, küll aga vabastada ta esindusvolitustest. Kokkuvõttes nendib Uluots, et esitatud materjalide põhjal ei ilmne, et riigisekretär Cederbergi volituste lõpetamist tarvilikuks peaks. Seega on vastav otsus puhtalt ülikooli pädevuses.¹¹⁵ 13. märtsi koosolekul otsustas ülikooli nõukogu J. Uluotsa arvamusega nõustuda ning edastada see ka haridusministeeriumile.¹¹⁶ Viimast tõlgendas haridusministeerium ühtlasi teatena selle kohta, et ülikooli esindajaks arhiivinõukogus jääb endiselt A. R. Cederberg.¹¹⁷

Samal ajal jätkus töö ka selle nimel, et vabariigi valitsus võiks lõpuks arhiivinõukogu kodukorra kinnitada. Ehkki A. Nuth oli arhiivinõukogu poolt heaks kiidetud kodukorra projekti esitanud riigisekretärile juba vahetult enne jõule, jõudis see nii haridusministri kui ka riigivanema lauale alles kuu aega hiljem. Mis küllaltki lihtsa ja kõigest kümne paragrahviga dokumendi kinnitamisele jõudmist venitas, pole selge, ent veel jaanuari keskpaigas on Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildnik teinud ühe kummalisevõitu käigu. Nimelt esitas ta arhiivinõukogule hulga ettepanekuid juba vastuvõetud kodukorra kava parandamiseks. Parandussoovitused lähtusid üldjoontes samadest punktidest, mis eelnevatelgi puhkudel ja mille üldisem eesmärk oli jätkuvalt riiklike arhiivide (*resp.* Keskarhiivi) tegevussõltumatusse laiendamine arhiivinõukogu järelevalveõiguse arvelt.¹¹⁸ Tõenäoliselt Sildniku ponnistustel mõju polnud, sest ainult mõned päevad hiljem esitas riigisekretär kodukorra projekti tutvumiseks nii haridusministrile¹¹⁹ kui ka riigivanemale, kes edastas selle kohe ka vabariigi valitsusele kinnitamiseks.¹²⁰ Valitsus kiitis arhiivinõukogu kodukorra heaks 6. veebruaril.¹²¹

1925. aastal kogunes arhiivinõukogu esimest korda alles mais. Ja kuigi kodukord oli vastu võetud ja Cederberg Tartu ülikooli nõukogu otsusega ülikooli esindajaks jäetud, ei olnud kodurahu, mis võimaldanuks tegelda nõukogu põhiülesannetega ehk riiklike arhiivindusküsimustega, veel kaugeltki saavutatud. Nimelt teatas A. Nuth koosoleku algul peale selle, et Cederberg ei saa parasjagu ülikoolis toimuvate eksamite tõttu koosolekul osaleda, et haridusministeerium oli riigisekretäri vahendusel kõigest päev varem esitanud ettepaneku lisada 9. mai koosoleku päevakorda järgmised punktid: 1) Rahvasteliidu intellektuaalse koostöö komisjonis (*Commission de Coopération Intellectuelle*) tõstatatud küsimused; 2) Keskarhiivi ametnike tööpäeva pikkus; 3) Keskarhiivi juhataja määramise küsimus. Ning hoolimata arhiivinõukogu esimehe asetäitja kodukorra §-le 6¹²² viitavast protestist ning märkusest, et koosolekul puuduv A. R. Cederberg oleks iseäranis huvitatud kolmanda punkti arutelul osalemisest, selgitati, et Keskarhiivi juhataja määramist puudutava küsimuse oli haridusministeerium tõstatanud alles eelmisel päeval. Protokollist ilmneb, et „liikmete enamuse otsusel“ lülitati esitatud punktid koosoleku

¹¹⁵ RA, EAA.2100.2.83, l. 100. J. Uluotsa Tartu ülikooli valitsuse palvel koostatud õiguslik analüüs A. R. Cederbergiga toimise võimaluste osas. Tartu, 13.03.1925.

¹¹⁶ RA, EAA.2100.2.83, l. 101. Tartu ülikooli rektori H. Koppeli kiri haridusminister H. B. Rahamägile. Tartu, 18.03.1925.

¹¹⁷ RA, EAA.2100.2.83, l. 104. Haridusministeeriumi kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 27.03.1925.

¹¹⁸ RA, ERA.1014.1.16, l. 67–67p. Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildniku kiri arhiivinõukogule. Tartu, 19.01.1925.

¹¹⁹ RA, ERA.31.5.889, l. 4. Riigisekretär K. Terrase kirja koopია haridusminister H. B. Rahamägile. Tallinn, 26.01.1925.

¹²⁰ RA, ERA.31.5.889, l. 4. Riigisekretär K. Terrase kiri riigivanem J. Jaaksonile koos riigivanema resolutsiooniga. Tallinn, 26.01.1925.

¹²¹ RA, ERA.31.2.24, l. 293–295. Vabariigi valitsuse kinnitatud arhiivinõukogu kodukord, 6.02.1925.

¹²² „Koosoleku päevakord seatakse kokku esimehe poolt ning saadetakse liigetele võimalikult nädal enne koosolekut välja, ainult erakorralistel juhtumistel võib Riigisekretäri nõusolekul lühemat tähtaega määrata.“ (ERA.31.2.24, l. 294. Arhiivinõukogu kodukord.)

Riigi Keskarhiivi töötajate grupifoto, 1925. EAA.661.1.806.3

päevakorda.¹²³ Kui arvestada viimase aasta jooksul peamiselt A. Sildniku ja G. Ney vastasseisu A. R. Cederbergiga, on kaheldav, kas nimetatud punktid sattusid nii lühikese etteteatamise ajaga riigisekretäri lauale juhuslikult. Selleks ajaks oli Cederberg juba kindlasti oma koosolekult puudumisest teatanud ning oli selge, et kui haridusministeeriumi plaan määrata Sildnik Keskarhiivi täievoliliseks juhatajaks oleks viivitamatult ka arhiivinõukogu endise esimehe kõrvu ulatunud, olnuks võimalus, et ta siiski Tallinnasse jõuab, üsna väike. Seepärast ei ole ehk liiga absurdne arvata, et selline käik oli G. Ney poolt sihilik, ning hea tahtmise juures võiks näha ka arhiivinõukogus juba varem kirgi kütnud Keskarhiivi juhataja küsimuse teadlikku peitmist neutraalsemate teemapunktide vahele.

Ent enne põletavamate teemade juurde siirdumist kandis A. Nuth ette Cederbergi riigisekretärile suunatud kirja, milles ta palub kirja adressaati veel kord arhiivinõukogule seletada, et tema südametunnistusest ja ametikohustustest tingitud sõnad puudutasid ainult Eesti arhiivindusolusid. Arhiivinõukogu otsustas kirjal pikemalt peatumata Cederbergi seletuse teadmiseks võtta. Erakorraliselt päevakavva võetud arhiiviametnike tööpäeva pikkust puudutavat teemat tutvustas G. Ney, mainides, et selle küsimusega on Keskarhiivi juhatus mitmeid kordi haridusministeeriumi poole pöördunud. Nimelt mõjuvat arhiivi – ilmselt kehvast ventilatsioonist tingitud – halb õhk tervisele kahjulikult, mistõttu on töötajad sageli haiged. Kuna Põhjamaade arhiivides on ametnike tööpäeva pikkuseks kuus tundi, Poolas isegi viis, otsustas arhiivinõukogu toetada haridusministeeriumi ettepanekut arhiivitöötajate tööpäeva pikkust lühendada, ühtlasi peeti vajalikuks, et vabariigi valitsuse kehtestatava tööpäeva pikkuse määra rakendataks ka Riigiarhiivi ametnike puhul.¹²⁴

Teadet plaanist A. Sildnik Keskarhiivi täievoliliseks juhatajas määrata alustas Ney sedastusega, et Sildnik on Keskarhiivi juhataja kohustusi täitnud varsti juba kolm aastat ning teinud „mõnesuguste puuduste peale vaatamata, mis uue asutuse loomisel mõödapääsmatud“, arhiivi korraldamisel ära suure töö. Just seepärast olevatki haridusministeeriumil kavas teha vabariigi valitsusele ettepanek kinnitada Sildnik juhataja ametisse ja seoses sellega soovis ministeeriumi esindaja ka arhiivinõukogu arvamust kuulda. Kuigi Cederbergi kui ilmselt kõige tulisemat Sild-

¹²³ RA, ERA.1014.1.25, l. 1–2. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 9.05.1925.

¹²⁴ RA, ERA.1014.1.25, l. 3, 6. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 9.05.1925.

niku kandidatuuri vastast kohal ei olnud, ei tähendanud see, nagu oleks ülejäänud nõukogu liikmed Neyga päri olnud. Nimelt tähendas A. Nuth, „et kui piinlik temal ka ei ole selle ootamatult tõstatatud küsimuse asjas seisukohta võtta“, on ta sunnitud rõhutama, et haridusministeeriumi selline plaan on talle suureks üllatuseks, kuna veel möödunud aastal olla nii haridusminister H. B. Rahamägi kui ka Ney ise tunnistanud, et A. Sildnik ei ole juhataja ametisse sobiv. Seda suurem oli Nuthi imestus, et Sildnikku nüüd ikkagi kinnitada tahetakse, küsides, kas minister ja Ney olid möödunud aastal eksinud või on „Sildniku iseloom lühikese aja jooksul sedavõrd muutunud“. Kokkuvõttes teatas Nuth, et Keskarhiivi põhimääruse § 6 nõuab juhatajalt peale aastase töökogemuse ka ülikooli professoriga võrdseid pädevusi, mis aga Sildnikul puuduvad. Ning viidates Sildniku raskele iseloomule ja haiglasele kahtlustavusele, mis ei loo eeldusi viljakaks töökeskkonnaks Keskarhiivis, ning oskamatusse Lätile määratud arhivaalide korraldamisel, nentis Nuth, et on Sildniku suhtes eitaval seisukohal ning pidas vajalikuks Keskarhiivi juhataja küsimuse lahendamise edasi lükata, kuni on leitud sobiv kandidaat ning arutelu saab osa võtta ka ülikooli esindaja A. R. Cederberg. Ent hoolimata arhiivinõukogu esimehe asetäitja vastuseisust toimus ikkagi hääletus, kus Sildniku poolt andsid hääle G. Ney, siseministeeriumi esindaja E. Aron ja omavalitsusasutuste arhiivide esindaja T. Laur, vastu oli vaid A. Nuth, välisministeeriumi esindaja I. Heidenthal jäi aga erapooletuks.¹²⁵ Ootuspäraselt ei nõustunud asjade käiguga Cederberg, kes esitas mõned päevad hiljem protesti selle üle, et arhiivinõukogu koosolekul oli Keskarhiivi juhataja küsimus võetud päevakorda, eirates nõukogu kodukorra §-s 6 sätestatud.¹²⁶ Ühtlasi pidas Cederberg vajalikuks teavitada ka ülikooli rektorit nõukogu koosolekul käsitletud teemast, „mis õige lähedalt riivab Ülikooli huvisid“ ning mille päevakorraliselt arutlusele võtmises võivat näha sihilikku tegevust ülikooli ja selle esindaja vastu.¹²⁷ Ehkki Cederberg ilmselt eeldas, et ülikool võtab enese kaitseks midagi ette, piirdus ülikooli nõukogu vaid esitatud info teatavaks võtmisega.¹²⁸

Mis – ja kas üldse midagi – järgnevate kuude jooksul arhiivinõukogu tegevust puudutavalt toimus, pole jälgitav, ent tõenäoliselt ei midagi olulist, sest järgmine koosolek toimus alles 1925. aasta oktoobris. 20. oktoobri koosolekut tuli paraku aga alustada eelmise koosoleku protokolliga klaarimisega. Nimelt juhtis riigisekretär A. Nuth tähelepanu asjaolule, et Keskarhiivi juhataja määramist puudutavat arutelu on protokollitud kui läbirääkimiste käiku, mida see aga ei olevat ning olla sel kujul ka vastuolus nõukogu kodukorraga. Nuth sellise tõlgendusega aga ei leppinud ning rõhutas, et esitas omapoolse arvamuse üksnes oma eitava seisukoha põhjendamiseks. Cederbergi maikuse protesti teadmiseks võtmise järel kinnitatakse eelmise koosoleku protokoll, millest keeldub vaid Sildnik, viidates teda solvavatele sõnadele selles.¹²⁹ Kuigi Nuthi sõnavõtu protokollimise tagamaad said justkui selgitatud, otsustas Sildnik miskipärast veel 20. oktoobri koosoleku järel esitada kirjaliku protesti 9. mai koosoleku protokolliga kohta, avaldades selles imestust, et mööda minnes arhiivinõukogu §-st 8¹³⁰ on protokollitud Nuthi isiklikke ja põhjendamata mõtteavaldusi, millega „järjekindlalt püütakse“ tema au haavata.¹³¹

Üle mõne aja tõstas Cederberg taas arhivaalide vastastikuse laenutamise küsimuse välisriikidega, nentides, et hoolimata arhiivinõukogu soovialdustest ei ole selle lahendamise

¹²⁵ RA, ERA.1014.1.25, l. 9–10. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 9.05.1925.

¹²⁶ RA, ERA.1014.1.25, l. 11. A. R. Cederbergi kiri arhiivinõukogule. Tartu, 15.05.1925.

¹²⁷ RA, EAA.2100.2.83, l. 103. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli rektorile H. Koppelile. Tartu, 13.05.1925.

¹²⁸ RA, EAA.2100.2.83, l. 103p. A. R. Cederbergi kirja tagaküljele märgitud ülikooli nõukogu resolutsioon, 5.06.1925.

¹²⁹ RA, ERA.1014.1.25, l. 16–17. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 20.10.1925.

¹³⁰ „Protokolliga kantakse Arhiivinõukogu otsused, teadaanded, tarbekorral motiivid ning eriarvamised. Otsused iga läbiarutatud punkti kohta väljendatakse koosolekul võimalikult lühidalt ja täpselt. Märkus 1: Üksikute Arhiivinõukogu liigete eriarvamised esitatakse nende poolt kirjalikult Arhiivinõukogule viie päeva jooksul peale koosoleku.“ (ERA.31.2.24, l. 294. Arhiivinõukogu kodukord.)

¹³¹ RA, ERA.1014.1.25, l. 12. A. Sildniku kirjalik lisandus arhiivinõukogu 20. oktoobri koosoleku protokollile juurde. Tartu, 20.10.1925.

sisuliselt tegeldud, mis aga takistavat meie teaduslikku uurimistööd. Lähema arutelu järel tunnistas arhiivinõukogu tarvilikuks sisse seada arhivaalide vastastikuse laenamise kord eeskätt naaberriikidega – Läti, Soome, Rootsi ja Taaniga. Seejuures peeti iseäranis oluliseks, et Keskarhiiv alustaks vastavasisulist koostööd Läti riigiarhiiviga, kellega on parasjagu vastastikused huvid kõige suuremad, sellest aga saadaks kogemusi, mis oleksid olulised eespool nimetatud riikidega samasuguse korra sisseseadmises. Kuna eelmisel korral Keskarhiivi juhataja küsimus „mõnelt poolt vormilistel põhjustel protesti välja kutsus“, oli haridusministeerium esitanud sel korral aegsasti palve võtta mainitud teema uuesti päevakorda. Kui A. Sildnik oli järgnenud arutelu ajaks koosolekult lahkunud, palus G. Ney Tartu ülikooli esindajal A. R. Cederbergil esitada mainitud küsimuses oma seisukoht.¹³²

Ammendava ülevaate Cederbergi arvamusest Sildniku Keskarhiivi juhatajaks kinnitamise kohta annab tema 20. oktoobri koosoleku protokollile lisatud karmisõnaline eriarvamus. Cederberg meenutab, et Riigikogu poolt 1922. aastal kinnitatud Keskarhiivi põhimääruse §-s 6 on sätestatud, et juhatajalt nõutakse lisaks vähemalt üheaastasele arhiivitöökogemusele professorile vastavat teadustöökogemust ja akadeemilist kraadi, peale selle olevat ilmtarvilik Eesti ja naabermaade ajaloo hea tundmine. Sildnik aga ei olevat ei doktorikraadi omandanud ega ka teadus- ja õppetöös midagi silmapaistvat saavutanud. Nii nimetatu kui ka Sildniku „piiratud arusaamise ja raske iseloomu tõttu“ ei leidnud Cederberg võimaliku olevat toetada teda Keskarhiivi juhatajaks määrata. Veelgi enam kinnitavat tema seisukohta aga Sildniku keerulised suhted Tartu ülikooli ja teadlastega, mis olevat muutnud teadustöö edendamise Keskarhiivis võimatuks.¹³³

Igatahes ei näi Cederbergi sõnavõtul kuigivõrd mõju olevat, sest G. Ney pani taas A. Sildniku Keskarhiivi juhataja kandidaadina hääletusele. Võrreldes eelmise korraga läks hääletus mõnevõrra teisiti. Ehkki Sildniku poolt andsid oma hääle nüüdki Ney, siseministeeriumi esindaja E. Aron ja omavalitsusarhiivide esindaja T. Laur, oli sedakorda vastuhääletajaid sama palju – A. Nuth, A. R. Cederberg ning välisministeeriumi esindaja I. Heidenthal. Ja kuna hääled jagunesid täpselt pooleks, sai A. Nuthi kui koosoleku juhataja hääle kaalukeeleks ning Sildnik jäi Keskarhiivi alaliseks juhatajaks määramisel arhiivinõukogu toetuseta.¹³⁴ Muutunud hääletustulemused Neyd, Aronit ja Lauri mõistagi ei rõõmustanud, mistõttu peeti tarvilikuks esitada arhiivinõukogule omapoolne selgitus, miks nad A. Sildniku kandidatuuri iseenesestmõistetavalt toetavad. Kirjalikus pöördumises tuuakse senisest detailsemalt välja Sildniku teened: veel loomisjärgus Keskarhiivis olevat juhataja kt. Sildnik teinud ära suure töö, mis seisnevat peaaegjalikult arhiivide koondamises, ülevõtmises, äramahutamises ja esialgses korraldamises (süsteemiliselt olevat hoidlatesse paigutatud 8000 jooksvat meetrit säilikuid, millest suurem osa olla ka nimestikega varustatud); oma töös olevat ta üles näidanud „kõige suuremat hoolust, täpsust ja väsimatust“, olles teadlik oma vastutusest Eesti riigi ja tulevaste põlvete ees; püüdnud Keskarhiivis rakendada muudes Euroopa maades kehtivaid arhiivikorraldussüsteeme; taganud uurijaile head töötingimused, mis väljenduvat uurijate arvu järjepidevas kasvus. Keskarhiivi põhimääruses sätestatud nõudmiste kohta arhiivi juhatajale märgivad allakirjutanud, et hoolimata sellest, et Sildnikul puudub nõutav teaduskraad, on ta rahvusülikooli avamisest peale töötanud seal eradotsendina ja sellega enamiku eesti professoritega sama kvalifikatsiooni omandanud. Lisaks olla senise juhtaja kt. töö „väärilist hindamist leidnud nii Riigikontrolli kui Riigikogu eelarve komisjoni poolt, kes on Keskarhiivi olukorraga ka ise tutvunud“.¹³⁵

Koosoleku lõpul andis Keskarhiivi juhataja kt. ülevaate arhiivis 1925. aastal toimunud. Olulisimaks teateks oli kahtlemata see, et ülikool oli endise ühiselamuhoone, kus Keskar-

¹³² RA, ERA.1014.1.25, l. 20–21. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 20.10.1925.

¹³³ RA, ERA.1014.1.25, l. 13–14. A. R. Cederbergi eriarvamus arhiivinõukogu 2. koosoleku protokollil juurde, 24.10.1925.

¹³⁴ RA, ERA.1014.1.25, l. 21. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 20.10.1925.

¹³⁵ RA, ERA.1014.1.25, l. 15–15p. G. Ney, E. Aroni ja T. Lauri kiri arhiivinõukogule. Tallinn, 23.10.1925.

hiiv oli algusest peale tegutsenud, 19. septembril terves ulatuses haridusministeeriumi, s. t. Keskarhiivi valdusesse andnud. Ent muude teadete seas torkab eriliselt silma, et moodustatud osakondade juhatajate asetäitjateks olid määratud selgelt küsitava ettevalmistuse ja kogemustega ametnikud: nn. ajaloolise osakonna juhataja kt-ks oli alates 1. juunist nimeetatud senine vanemassistent Adolf Perandi¹³⁶, kohtumaterjalide osakonna juhataja kt-ks 1. augustist aga senine vanemassistent August Ammon¹³⁷ (viimane lahkus arhiivitöölt küll juba mõni kuu hiljem¹³⁸). Keskarhiivi kaadri professionaalsust silmas pidades oli kahtlemata suurim kaotus abijuhataja kt. Friedrich Ninive lahkumine, ehkki sagedaste erimeelsuste tõttu Sildnikuga ei olnud see kaasaegsetele kindlasti üllatus. Konfliktid kauaaegse Vene keisririigi mereministeeriumi arhivaari ja arhiivinduslase hariduseta Keskarhiivi juhataja kt. vahel olid puhkenud juba 1922. aastal ning just Lätile üleandmiseks mõeldud arhivaalide korraldamise küsimuses. 1924. aastaks olid vastuolud Sildnikuga kasvanud aga juba nii suureks, et hoolimata valmidusest töötada Keskarhiivis veel kaks-kolm aastat, kuni ta on oma mantlipärija välja õpetanud, sunniti Ninive 1925. aasta suvel siiski töölt lahkuma.¹³⁹ Siinkohal tasub meenutada, et just Ninive oli see, kes juba 1920. aastast alates tulevast Keskarhiivi jooksvalt korraldama hakkas, kes võttis vastu esimesed suured säilikukogud ning hoolitses arhiivile määratud hoone kolmanda korruse hoidlate projekteerimise ja sisseseadmise eest.¹⁴⁰ Selle kõige taustal on õigupoolest üpris kummaline, et Fr. Ninivet 1922. aastal Keskarhiivi juhataja kt-ks ei nimetatud. Võimalik, et selle üheks põhjuseks oli pärast pikaäegset võõrsil töötamist tagasihoidlikuks taandunud emakeeleoskus. Vähemalt formaalselt mängis kindlasti rolli ka kõrghariduse puudumine.

Ka 1925. aasta viimasel arhiivinõukogu koosolekul oli päevakorral A. Sildniku esitatud kaebekiri. Sedakorda protesteeris ta „otsustavalt niisuguste haavavate, põhjendamata mõtteavalduste vastu, nagu „oma piiratud arusaamise ja raske iseloomu tõttu““, millega A. R. Cederberg teda eelmisel koosolekul oli iseloomustanud. Kuna Cederberg ei saanud parajasti toimuvate eksamite tõttu koosolekul osaleda, jäi nõukogul tema vastulause kuulmata.¹⁴¹

Arhiivinõukogu esimesel kohtumisel 1926. aastal pälvvisid peamiselt tähelepanu Keskarhiivi ametnike A. Perandi ja Arnold Soomi ettekanded vastuvõetud säilikukogude sisust ning korraldusest¹⁴² ning arhiivi juhataja kt. pöördumine nõukogu poole küsimusega, kuidas toimida nende kogudega, mis pole ülevõtmisel korraldatud provenientsprintsibiil ning kuidas vältida tulevikus samasugust situatsiooni.¹⁴³ Provotseerimismaigulistele küsimustele vastas põhjalikult Riigiarhiivi juhataja A. Nuth, kes meenutas, et jutt käib kiirkorras hävimisest päästetud rüütelkonna arhiivi materjalidest Kuressaares, millele kohalike õpilaste abiga ülevaatlikud ja selgelt ajutised nimistud koostati. Kokkuvõttes otsustas arhiivinõukogu teha Keskarhiivi juhatusele ülesandeks eelmainitud säilikukogud vastavalt Keskarhiivi nõuetele ümber korraldada ning neile nimistud koostada.¹⁴⁴

¹³⁶ A. Perandi (1903–1983) alustas arhiivis tööd verinoore kooliõpetajana ning oli osakonnajuhataja kt-ks määramisel Keskarhiivis napilt kaks aastat töötanud. Ehkki temast sai 1930. aastate jooksul õigusteadlane, kelle sulest ilmus mitmeid Eesti õigusajalugu puudutavaid uurimistöid, ja kümnendi lõpuks ka õppejõud, ei saa kindlasti öelda, nagu olnuks ta 1925. aastal 21-aastase noormehena parim kandidaat juhtima vanemaid arhivaale haldava osakonna juhatajaks. (Eesti Teaduse Biograafiline Leksikon, 3. köide (M)N–R. peatoim. J. Aaviksoo. Tallinn, 2013, lk. 535.)

¹³⁷ A. Ammon (Amon) (1896–1944) alustas 1921. aastal Tartu ülikoolis juuraõpinguid, töötades seejuures 1922. aastast Keskarhiivis ametnikuna. Nii nagu Perandil, ei saanud temalgi olla ülemäära suuri teadmisi või kogemusi arhiivinduses. (Album Academicum Universitas Tartuensis 1918–1944, II. Koost. L. Lindström, T. Hiio. Tartu, 1994, lk. 138.)

¹³⁸ RA, ERA.1014.1.25, l. 33. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 26.12.1925.

¹³⁹ L. Leppik. Friedrich Ninive ajalooarhiivi ülesehitaja ja igavene kt., lk. 20–21.

¹⁴⁰ *Ibid.*, lk. 19.

¹⁴¹ RA, ERA.1014.1.25, l. 26–27. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 26.12.1925.

¹⁴² RA, ERA.1014.1.31, l. 3–5. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 4.03.1926.

¹⁴³ RA, ERA.1014.1.31, l. 1–2. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 4.03.1926.

¹⁴⁴ RA, ERA.1014.1.31, l. 6–8. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 4.03.1926.

Kuna eelmise aasta 20. oktoobril oli arhiivinõukogu vastu võtnud otsuse, et Keskarhiiv lepitä Lätii riigiarhiiviga kokku säilikute vastastikuse laenamise põhimõtetes, uuris Nuth Keskarhiivi juhataja kt-lt, mis selle nimel on praeguseks ära tehtud. Sildniku sõnul oli otsuse elluviimine viibinud, sest ühelt poolt puudus tal vahepeal tegelik alus selle küsimuse tõstatamiseks, teiselt poolt jäi aga jaanuaris Riias toimuma pidanud raamatukogude ja arhiivide konverents talle teadmata põhjustel ära.¹⁴⁵

Arhiivinõukogu järgmisel, maikuisel koosolekul tuli taas A. Sildniku protesti arutada. Nimelt – mõneti muidugi ootuspäraselt – oli Keskarhiivi juhataja kt. nõrduinud A. Nuthi peale, kes oli oma möõduinud koosoleku ettekandes „ütelusi tarvitanud nagu: ... „ilma et mõne ajaloolise arhiivi huvisi võiksid arvesse võtta“ ja „... arhivaari saamatuse tõttu“, millega oli Sildniku arvates püütud Keskarhiivi töõtajaid riivata. Seepärast pidas ta oma kohustuseks juhtida arhiivinõukogu tähelepanu sedasorti väljendustele protokollides, protesteerides ühtlasi „põhjendamata haavamiste vastu“. Nuthi vastuseletuse järel otsustas arhiivinõukogu G. Ney ettepanekul tulevikus loobuda „igasugustest eaproduktiivsetest isiklike vahekordade õiendamisest“.¹⁴⁶

Vahemärkusena tasub mainida, et paar kuud varem, 1926. aasta märtsis tegi A. R. Cederberg esimese katse Eestist lahkuda, paludes ülikooli valitsusel end vabastada professoriametit sama aasta 1. juulist. Ülikooli valitsusele oli see mõistagi ebaseadlik üllatus, mistõttu volitati rektor H. Koppelit kiiresti Cederbergiga läbirääkimisi pidama, et teda ümber veenda. Cederbergi esitatud avaldusele kirjutatud rektori resolutsioonist saame teada, et välisõppejõud soostus siiski edasi jääma, kui tema aastane töötasu ei lange alla 1925. aasta taset.¹⁴⁷ Cederbergi Tartusse jäämine ei sõltunud siiski ainult talle lubatud palganumbri, vaid oma osa oli kahtlemata ka asjaolul, et ta ei osutunud Soome riigiarhiivi juhtiva ametniku konkursil valituks.¹⁴⁸ Suvevaheajaks aga komandeeris ülikool Cederbergi tema enda soovil teadustöö eesmärgil Venemaale, Rootsi ja Taani.¹⁴⁹

1926. aasta suve jooksul jõuti Keskarhiivis viimaks sinnamaale, et võidi haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhile teatada valmisolekust anda Lätile eraldatuna, korraldatuna, nimekirjadega varustatuna ning isegi pakkidesse köidetuna üle ligi 40 000 säilikut.¹⁵⁰ Kuna aga vastav konventsioon Lätiga oli veel sõlmimata, sõitis Sildnik augusti lõpus Riiga, kus tutvus nii Lätii seisukohtadega säilikute vahetamise osas, kui sai ülevaate Riias säilitatavatest Eestit huvitavatest arhivaalidest. Selgus, et lätlased soovivad tervenisti endale saada Liivimaa kubermanguvalitsuse ning Rootsi ja Vene keisririigi aegsete kindralkuberneride arhiive.¹⁵¹ Eelnevast johtuvalt on mõistetav, et arhiivinõukogu 24. septembri koosoleku põhiküsimuseks oli just nimelt Eesti ja Lätii vastastikune arhivaalide vahetamine, mispuhul olid ekspertidena kohal ka välisministeeriumi nõunik Rudolf Mickvitz ja lepingute büroo sekretär Johannes Kõdar. Haridusministeeriumi esindaja G. Ney esitas koosolekule küsimustiku, mis pidi aitama arhivaalide vastastikuse üleandmise korra peamised printsiibid paika panna. Pärast pikemat arutelu otsustas arhiivinõukogu: I. Arhivaalid, mis on tekkinud Eesti Vabariigi territooriumil ning on seega maaga orgaaniliselt seotud või asuvad parasjagu Eestis, kuuluvad Eestile; II. Rootsi-aegsed säiligid moodustavad tervikliku sajaloolise arhiivi ega kuulu seega osadeks

¹⁴⁵ RA, ERA.1014.1.31, l. 11. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 4.03.1926.

¹⁴⁶ RA, ERA.1014.1.31, l. 15–16. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 28.05.1926.

¹⁴⁷ RA, EAA.2100.2.83, l. 121. A. R. Cederbergi avaldus Tartu ülikooli valitsusele, 18.03.1926; Tartu ülikooli valitsuse kokkuvõte, 19.03.1926; Tartu ülikooli rektori H. Koppeli resolutsioon, 22.03.1926.

¹⁴⁸ T. Rui. Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg. – Arno Rafael Cederberg. Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori. Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1996. 5. Toim. A. Vallius. Joensuu, 1997, lk. 137.

¹⁴⁹ RA, EAA.2100.2.83, l. 122. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna teade ülikooli valitsusele A. R. Cederbergi suvisele teaduslähetele saatmise kohta, 27.05.1926.

¹⁵⁰ RA, EAA.661.1.182, l. 1–1p. Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildniku ettekanne haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhile. Tartu, 7.08.1926.

¹⁵¹ L. Leppik. Balti kindralkuberneride arhiivi lugu, lk. 104.

jaotamisele, Balti kindralkubeneri ja Liivimaa kubermanguvalitsuse ja sellele allunud asutuste arhiivid jäävad võimalikult terviklikul kujul oma praegusesse asupaika. Seejuures võib aga kahe riigi omavahelisel kokkuleppel eespool mainitud põhimõtetes erandeid teha. Lõpetuseks palub haridusministeerium kaalumisele võtta veel järgmisi ettepanekuid: 1) üksikasjaliku arhivaalide vahetamise kava töötab välja neljaliikmeline Eesti-Läti ühiskomisjon; 2) arhivaalid, mille järele on kiire vajadus ja mille kuuluvus on selge, võib ühiskomisjoni vahendusel teisele poolele üle anda enne vastava konventsiooni allkirjastamist; 3) vaieldava kuuluvusega arhivaalide üleandmise puhul tuleb iga juhtumi puhul eraldi kokkulepe sõlmida, kui see ei õnnestu, pöörduetakse oma riigi valitsuse poole; 4) üleantavate arhivaalide korraldamine, pakkimine ja vedu toimub vastu võtva riigi kulul. Arhiivinõukogu otsustas nimetatud põhimõtted heaks kiita.¹⁵²

Aasta viimasel nõukogu koosolekul tehti teatavaks, et vabariigi valitsuse 27. novembri otsusega on A. Nuth Riigiarhiivi juhataja ametist vabastatud seoses vastava ametikoha kaotamisega. 1. jaanuarist 1927 pidi ühtaegu Riigiarhiivi ja Riigiraamatukogu juhataja kohuseid täitma senine riigisekretäri abi Richard Övel. Samuti palus G. Ney koosoleku algul haridusministri korraldusel Keskarhiivi juhataja küsimus sel korral päevakorrast välja jätta. Ehkki üks potentsiaalselt pikaks veniv arutelupunkt tõstatamata jäi, osutus selleks ometi teine. Nimelt luges A. Nuth ette A. Sildniku kirjaliku pöördumise, milles Keskarhiivi juhataja kt. nendib, et kuna arhiivinõukogu eelmise koosoleku protokoll sisaldab „otsuste formatsioone, mis 1) täpselt ei vasta avaldatud arhiivinõukogu seisukohtadele, 2) ei vasta kummagi arhivaalide vahetaja poole kõige otsekoheematele huvidele, 3) päälegi ei ole üksikute punktide formulatsioon koosolekul mitte täpselt fikseeritud [– – –], sellepärast tuleb protokoll kava enne vastuvõtmist redigeerida“. Järgnevalt tegi Sildnik endale juba omaseks saanud moel parandusettepanekud 24. septembri koosolekul vastuvõetud arhivaalide vahetamise korra peamiste põhimõtete kohta. Koosoleku juhataja eestvõttel hääletati nii vastuvõetud kui Sildniku redigeeringus printsiipide sõnastused üle, ent seegi kord otsustati esialgsete formuleeringute kasuks. Seejuures märgib Cederberg, et Sildniku kirjalikke ettepanekuid võivad Eesti esindajad läbirääkimistel oma äranägemise järgi siiski nii kasutada, et selle tulemused Eestile võimalikult kasulikud oleksid. Seda väidet toetab üksmeelselt kogu arhiivinõukogu.¹⁵³

Koos R. Öveli asumisega Riigiarhiivi juhiks ning seega ka arhiivinõukogu esimehe asetäitjaks määramisega tuleb arhiivinõukogu koosolekutesse pikk vaheaeg. Näiteks kirjutab Övel oma vastuses siseministeeriumi administratiivosakonnale, et peab Minimax tulekustutite olemasolu Keskarhiivis tähtsamate, s. t. perekonnaseisuaktide arhiivi kaitsmiseks möödapääsmatuks, kuid arhiivinõukogu ei tule selle küsimuse arutamiseks kokku enne juuni keskpaika.¹⁵⁴ Tegelikult läks veel tublisti aega, sest 1927. aastal kogunes arhiivinõukogu esimest ja viimast korda alles 3. novembril.¹⁵⁵ Samuti tundub, et võrreldes varasema ajaga vähenes arhiivinõukogu kui regulaarselt koos käiva kolleegiumi sisuline tähtsus äkki ja tugevalt. Sest kui 1927. aasta ainsal koosolekul oli veel kõne all Keskarhiivi kodukorra projekt, siis 1928. aasta kolmel koosolekul – 16. ja 17. veebruaril,¹⁵⁶ 10. juulil¹⁵⁷ ning 12. novembril (juba ilma Cederbergita)¹⁵⁸ – prevaleerisid pelgalt teated arhivaalide päästmise-vastuvõtmise kohta jmt.

Samas näib arhiivinõukogu järele endiselt praktiline vajadus olevat. Näiteks pöördusid 1927. aasta 3. novembril, koosolekupäeval arhiivinõukogu poole Keskarhiivi ametnikud A. Soom ja M. Parts pika kirjaliku ettekandega, väljendades tõsist muret Keskarhiivi juhatuse

¹⁵² RA, ERA.1014.1.31, l. 23–25. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 24.09.1926.

¹⁵³ RA, ERA.1014.1.31, l. 28–30. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 30.12.1926.

¹⁵⁴ RA, ERA.1014.1.39, l. 4. Arhiivinõukogu esimehe asetäitja R. Öveli kiri siseministeeriumi administratiivosakonna direktorile E. Maddisonile. Tallinn, 1.06.1927.

¹⁵⁵ RA, ERA.1014.1.37, l. 1. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 2.11.1927.

¹⁵⁶ RA, ERA.1014.1.37, l. 1. Arhiivinõukogu [1.] koosoleku protokoll, 16.–17.02.1928.

¹⁵⁷ RA, ERA.1014.1.44, l. 1. Arhiivinõukogu [2.] koosoleku protokoll, 10.07.1928.

¹⁵⁸ RA, ERA.1014.1.44, l. 6. Arhiivinõukogu [3.] koosoleku protokoll, 12.09.1928.

välja töötatud Keskarhiivi kodukorra projekti pärast, mistõttu nad pidasid tarvilikuks juhtida arhiivinõukogu tähelepanu tervele hulgale puudustele.¹⁵⁹ Ja hoolimata sellest, et kitsaskohti väljatoov pöördumine oli jõudnud endise Riigiarhiivi juhataja ja arhiivinõukogu liikme A. Nuthi lauale, kes on noorte ametnike märkusi-ettepanekuid kirjalikult kommenteerinud, ei ole viiteid, et ettekanne kunagi arhiivinõukogu koosolekul lähemalt kõne alla oleks tulnud. Edasine vaidlus Keskarhiivi kodukorra sisuliste küsimuste üle toimus – küll Öveli vahendusel – kirja teel G. Ney¹⁶⁰, siseministeeriumi peasekretäri ja nõukogu liikme Eugen Maddisoni¹⁶¹, A. R. Cederbergi¹⁶² ja A. Sildniku¹⁶³ vahel.

Välisministeeriumi esindaja A. Warma vastusest arhiivinõukogu esimehele 1928. aasta jaanuari keskpaigast saame aga teada, et vahepeal oli välja töötatud uus Keskarhiivi kodukorra projekt.¹⁶⁴ Viimast korda sekkub A. R. Cederberg otsesõnu arhiivinõukogu töödessa 30. jaanuaril 1928, mil ta teatab vahepeal haridusministeeriumi esindajana nõukogusse naasnud ning selle esimeheks nimetatud A. Nuthile, et tema ettepanekud Keskarhiivi kodukorra projekti muutmiseks on samad mis möödunud aasta novembris. Ja kuigi ta lubab järgmisele koosolekule tulla ning palub see tema haiguse tõttu nädala võrra edasi lükata,¹⁶⁵ esindas alates 16. veebruarist Tartu ülikooli arhiivinõukogus noor ja andekas ajalooõppejõud Peeter Treiberg (1935. aastast Tarvel).¹⁶⁶

Vaadates tagasi Eesti arhiivinduse arengutele aastail 1922–1928 ning A. R. Cederbergi rollile selles, tuleb nentida, et vähemalt kümnendi algusaastail jätkati sama hooga, millega oli paari aasta jooksul alus pandud Eesti Vabariigi arhiivinduse põhimõtetele ning rajatud kaks riiklikku arhiivi. Ja kuigi võib tunduda, et pärast Riigi- ja Keskarhiivi tööle rakendamist suuri, riikliku tasemega arhiivindust puudutavaid küsimusi enam polnud, siis nagu näitas praktiline elu, polnud see kaugelki veel nii. Vaadeldava perioodi tähtsaimaks küsimuseks jätkuvalt hävimisohus säilikutte päästmise ja arhiivi paigutamise kõrval oli arhiivinõukogu ja riiklike arhiivide vahekorra sätestamine. Ometi osutus see oluliselt problemaatilisemaks, kui keegi arvatagi võinuks. Nimelt nägi Keskarhiivi ajutise juhatajana ametisse pandud A. Sildnik seda nii tema kui ka Keskarhiivi tegevusvabaduse piiramisena, mille vastu ta kõigiti võitles. Arhiivinõukogu töö seisukohalt pikendas see mõttetult ühe õigusliku dokumendi vastuvõtmise protsessi, teisalt kulutas aga suurel hulgal tarbetult mõlema osapoole – arhiivinõukogu ja Keskarhiivi juhataja kt. – aega ja energiat.

Teine läbiv küsimus oli nende arhivaalide vastastikune üleandmine Eesti ja Läti vahel, mis sisaldasid peamiselt infot teise riigi maa ja rahva kohta. Kõne alla tuli see teema ühtelugu seepärast, et A. Sildniku juhtimisel tegutsev Keskarhiiv ei suutnud Lätile olulisi ja Eestile pigem vähetähtsaid arhivaale mitme aasta jooksul vastavatest säilikutogudest eraldada, neid mõistlikul viisil süstematiseerida ning nimistutega varustada.

Mõlemad põhiküsimused tekitasid A. Sildniku ja arhiivinõukogu (eeskätt muidugi A. R. Cederbergi, mõnevõrra ka A. Nuthi) vahel tõsiseid erimeelsusi, mida võiks pikemaajaliselt näha lausa vastasseisuna. Ilmselt pole väärt öelda, et pinnase põhimõttelisele konfrontatsioonile

¹⁵⁹ RA, ERA.1014.1.39, l. 26–31. A. Soomi ja M. Partsi kiri arhiivinõukogu esimehe asetäitjale R. Övelile. Tartu, 3.11.1927.

¹⁶⁰ RA, ERA.1014.1.39, l. 32–33. Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti peavalitsuse direktori G. Ney kiri arhiivinõukogu esimehele R. Övelile. Tallinn, 15.11.1927.

¹⁶¹ RA, ERA.1014.1.39, l. 34–35. Siseministeeriumi peasekretäri E. Maddisoni kiri arhiivinõukogu esimehele R. Övelile. Tallinn, 16.11.1927.

¹⁶² RA, ERA.1014.1.39, l. 36–39. A. R. Cederbergi kiri arhiivinõukogu esimehele R. Övelile. Tartu, 20.11.1927.

¹⁶³ RA, ERA.1014.1.39, l. 46. Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildniku kiri arhiivinõukogu esimehele R. Övelile. Tartu, 1.12.1927.

¹⁶⁴ RA, ERA.1014.1. 60. Välisministeeriumi esindaja A. Warma kiri arhiivinõukogu esimehele A. Nuthile. Tallinn, 31.01.1928.

¹⁶⁵ RA, ERA.1014.1. 61. A. R. Cederbergi kiri arhiivinõukogu esimehele A. Nuthile (kirjal A. Nuthi koosolekut nädala võrra edasilükkav resolutsioon). Tartu, 30.01.1928.

¹⁶⁶ RA, ERA.1014.1.37, l. 1. Arhiivinõukogu [1.] koosoleku protokoll, 16.–17.02.1928.

nile löi eeskätt Keskarhiivi juhataja kt. püüd kaitsta end arhiivinõukogu kontrolli eest. Teisalt pidasid nii Cederberg kui ka teised arhiivitöö olemust ja põhimõtteid tundvad inimesed järelevalvet Sildniku tegevuse üle ilmvajalikuks, kuna juba tema ametisse nimetamise järel 1922. aastal hakkasid selgeks saama (millest ju tegelikult teadlikud oldi) tema teadmiste ja oskuste nappus, aga ka suutmatus õppida, mis põhjustas Keskarhiivi töös hulga segadust.

Siinkohal kerkib paratamatult küsimus: miks teadustöös tagasihoidlike kogemustega ning arhiivinduse alal lausa asjatundmatu August Sildnik üldse Keskarhiivi etteotsa seati? Ja veel põletavam küsimus on see, miks ta seal 1929. aastani püsis, sest peale ta erialase ebapädevuse avaldus kohe ka tema suutmatus kaastöötajatega läbi saada (meenutagem siin kas või 1922. aastal puhkenud konflikti Fr. Ninivega, kellelt olnuks Sildnikul õigupoolest väga palju õppida) ning vältida pingelisi suhteid kollektiivis, mida on maininud mitmed ta kaasaegsed, kõige värvikamalt ja põhjalikumalt ehk 1920. aastatel Keskarhiivi ametnikuna töötanud A. Soom.¹⁶⁷

Seega pidid Sildnikul olema mõjukad soosijad ja toetajad. Kui arhiivikomisjoni materjali-dest võib näha G. Ney selgelt sooja suhtumist Sildnikku, siis A. Soom nimetab oma mälestus-tes teisigi ühiskondlikult väljapaistvaid kaasvilistlasi Eesti Üliõpilaste Seltsist – Jaan Tõnis-soni, Peeter Põldu, H. B. Rahamägit jt.¹⁶⁸ Soomi meenutuste valgel mõjub aga intrigeerivalt asjaolu, et 1924. aasta kevadel oli haridusminister Rahamägi isiklikult Cederbergile kinni-tanud, et Sildnik kui arhiivitöökäsi võimetu isik tuleks ametist vabastada. Mis kaalutlustel teda ikkagi juhataja kt. ametikohal hoiti, pole kuigivõrd selge. Seletada seda pelgalt samasse üliõpilasorganisatsiooni kuulumisega näib siiski pisut liiga lihtne.

Samavõrra võiks küsida, kas Cederbergi antipaati Sildniku suhtes oli professionaalne või oli seal siiski ka isiklik mõõde. Professionaalses mõttes pidas Cederberg Sildnikku varjamatult sellele ametikohale sobimatuks ja seda igati õigustatult, ilma et ta pidanuks mainima enda kui arhiivinõukogu esimehe eesmärki ennekõike Eesti arhiivinduse heaolu eest seista. Tartu ülikoolis töötades ning sageli Keskarhiivi külastades oli ta saanud kindlasti osa ka Sildniku „halbade isikuomadustest“, mida mitut puhku on siin-seal toonitatud, mistõttu on väga tõenäoline, et vastumeelsus oli ka isiklik. Küll tuleb märkida, et Cederbergiga ei liitunud Sildniku vastu mitte ainult tema kaasõppejõud, nagu Hans Oldekop, Hendrik Sepp ja Peeter Treiberg, vaid paratamatult said kaasa tõmmatud ka tema seminarides osalevad üliõpilased.¹⁶⁹

Lõpetuseks võiks veel küsida: kes Cederbergi-Sildniku aastatepikkuses vastasseisus võit-jaks tuli või kaotajaks jäi? Õigupoolest võitjaid ei olnudki – Cederberg taandus arhiivinõu-kogu esimehe kohalt ning kuigi ta jäi nõukogu liikmeks, võib tajuda, et pärast süüdistusi (ja ilmselt ka haridusministeeriumi katset temast vabaneda) ei tegutsenud ta Eesti arhiivinduse nimel enam sugugi endise kirega. Ka Sildnik ei saanud sellest õieti midagi, ta jäi küll Keskarhiivi juhtima, ent teda ei nimetatud kunagi täievoliliseks juhatajaks, ja seda kuni 1929. aastani, mil üleüldise toetuse pälvinud, üks Cederbergi väljapaistvamaid õpilasi Otto Liiv arhiivi juha-tajaks nimetati. Paraku nägi temagi juhataja asetäitjaks määratud Sildnikuga keerulisi aegu.¹⁷⁰

Küll oli aga kaotajaid. Ilmselt võib kaotajaks nimetada ka A. Nuthi, kes miskipärast 1926. aastal ühtäkki Riigiarhiivi juhataja ametist vastava ametikoha kaotamise ettekäändel vabas-tati, kuid suurimat kahju kandis kokkuvõttes ikkagi Eesti arhiivindus – sellal, kui tulnuks tegelda arhivaalide päästmise, korraldamise, uurijatele kättesaadavaks tegemisega, Lätile üleandmiseks mõeldud säilikute nõuetekohase ettevalmistamisega ning arhivaalide laenu-tamispõhimõtetes kokku leppimisega vähemasti naaberriikidega, kulus hulk aega enamasti tarbetutele vaidlustele arhiivinõukogu kodukorra projekti üle, isiklikele tülidele ning Keskarhiivi segaduste klaarimisele.

¹⁶⁷ A. Soom. Mälestusi. Artikleid. Koost. E. Küng, toim. H. Tamman ja E. Küng. Tartu, 1996, lk. 79–82, 94–99.

¹⁶⁸ *Ibid.*, lk. 80.

¹⁶⁹ *Ibid.*, lk. 86.

¹⁷⁰ P. Pillak. Otto Liivi elulugu. – Otto Liiv. Ajaloo uurimise allikail. Koost. H. Runnel. Tartu, 2019, lk. 9.